

**ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ  
ΣΕ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΔΡΑΣΗΣ  
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

**ΚΟΣΜΙΔΗΣ Π.<sup>1</sup>, ΜΠΑΓΑΚΗΣ Γ.<sup>2</sup>, ΚΡΗΤΙΚΟΥ Ε.<sup>3</sup>, και ΚΑΛΟΥΔΙΩΤΗ Σ.<sup>4</sup>**

<sup>1</sup> 3<sup>ο</sup> Ενιαίο Λύκειο Αχαρνών, <sup>2</sup> Πανεπιστήμιο Πατρών, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών,  
<sup>3</sup> Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής, <sup>4</sup> Γυμνάσιο Μεθάνων  
e-mail: [kosmidis@sch.gr](mailto:kosmidis@sch.gr)

**ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Η παρούσα εργασία αναφέρεται σε έρευνα που έγινε κατά το σχολικό έτος 2002-2003 στο Γυμνάσιο Γλυκών Νερών. Αποτελεί μέρος ευρύτερης έρευνας δράσης, η οποία διήρκησε δύο σχολικά έτη και πραγματοποιήθηκε από ομάδα εκπαιδευτικών, παράλληλα με την εκπόνηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Με την έρευνα δράση επιδιώχθηκε (με παρατήρηση και καταγραφή σε ημερολόγιο), να προσδιοριστούν και να διερευνηθούν δυσκολίες και προβλήματα που προκύπτουν στη διάρκεια υλοποίησης ενός προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης καθώς και να αναζητηθούν τρόποι βελτίωσης των συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προγραμμάτων. Επιχειρήθηκε επίσης, μέσα από τη λειτουργία και τις εργασίες της εν λόγω ομάδας, η διερεύνηση του ρόλου της παιδαγωγικής ομάδας και η επαγγελματική ανάπτυξη των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών.

**KOSMIDIS P.<sup>1</sup>, BAGAKIS G.<sup>2</sup>, KRITIKOU E.<sup>3</sup>, and KALOUDIOTI S.<sup>4</sup>**

<sup>1</sup> 3<sup>ο</sup> Lyceum Acharnon, <sup>2</sup> University of Patras, Department of Early - Childhood Education,  
<sup>3</sup> East Attica Directorate of Secondary Education, <sup>4</sup> Gymnasium of Methana.  
e-mail: [kosmidis@sch.gr](mailto:kosmidis@sch.gr)

**ABSTRACT**

The present work derives from of a research project that was conducted during school year 2002-2003 in the Lower Secondary school (Gymnasium) of Glyka Nera. It is part of a broader action research, which lasted two school years and was carried out by a group of teachers, in parallel to the development of programmes of Environmental Education. Through action research we aimed at (with observation and chronicling) identifying and exploring the difficulties and problems arising in the course of developing an environmental programme as well as looking into ways of improving these environmental programmes. Investigation of the role of the pedagogical group and the professional development of the participating teachers was also aimed, within the context and the work of the above-mentioned group of teachers.

**Λέξεις κλειδιά:** Προγράμματα Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Έρευνα Δράσης, Επαγγελματική ανάπτυξη

## 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως αναφέρθηκε, η συγκεκριμένη εργασία αφορά σε έρευνα που έγινε στο Γυμνάσιο Γλυκών Νερών της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής κατά το σχολικό έτος 2002-2003 και αποτελεί μέρος ευρύτερης έρευνας δράσης (Ε.Δ.) (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005), η οποία πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια δύο σχολικών ετών (2001-2 και 2002-3), παράλληλα με την υλοποίηση των προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Π.Ε.).

Με την ευρύτερη έρευνα επιδιώχθηκε η αναζήτηση ενός πλαισίου ικανού να βελτιώνει την εφαρμογή ενός προγράμματος Π.Ε., καθώς και η επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού που δραστηριοποιείται σε ένα πρόγραμμα (Μπαγάκης, Κοσμίδης, 2001).

Η εργασία αυτή αφορά στην επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού και μόνο σε ένα μέρος των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν στην κατεύθυνση αυτή, στο πλαίσιο της ευρύτερης έρευνας.

## 2. ΜΕΘΟΔΟΣ

### 2.1 Σύνδεση της έρευνας δράσης με τη περιβαλλοντική εκπαίδευση

Οι ως σήμερα πραγματοποιηθείσες στη χώρα μας έρευνες στο χώρο της Π.Ε., είναι κυρίως ποσοτικού τύπου μεθοδολογικές προσεγγίσεις (Μπαγάκης, Κοσμίδης, 2001· Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005). Όμως πλέον αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η αξία της κατανόησης των προσωπικών απόψεων, αντιλήψεων και θεωριών των εκπαιδευτικών, όπως επίσης και η αξιοποίηση τους μέσα από πρακτικές επαγγελματικής ανάπτυξης (Hart, 1997· Nelson, 1997· Δασκολιά, 1998). Σε μια τέτοια κατεύθυνση αναζήτησης επιλέχθηκε η Ε.Δ. να εφαρμοσθεί σαν μεθοδολογική προσέγγιση της Π.Ε. Τα ισχυρά σημεία αυτής της προσπάθειας είναι:

- Η Ε.Δ. είναι συμβατή με τη φιλοσοφία και την ιδεολογία της Π.Ε. (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005)
- Η εμπειρία και η άποψη των ανθρώπων της βάσης, των ίδιων των εκπαιδευτικών, μπορεί να αξιοποιηθεί σε μια συνολική και ενιαία θεωρία για την Π.Ε. (Δασκολιά, 1998)

Η Ε.Δ. επιπροσθέτως είναι σημαντική και διότι δίνει την ευκαιρία στον εκπαιδευτικό της τάξης να αναλάβει ένα πιο ενεργητικό ρόλο ώστε:

- Να προβληματιστεί πάνω στις προσωπικές του αντιλήψεις, αξίες και πρακτικές, να εξετάσει την ποιότητα και την καταλληλότητα τους και να αποφασίσει ο ίδιος την αναγκαιότητα της διαφοροποίησής τους σε σχέση με την προσωπική πορεία της επαγγελματικής του ανάπτυξης (Schön, 1983).
- Να εκφράσει, να διαμορφώσει και να διατυπώσει μέσα από την εμπειρία του, τον δικό του αυθεντικό λόγο που θα τον βοηθήσει να βελτιωθεί ο ίδιος, αλλά και να βελτιώσει την πρακτική του στην εκπαίδευση (Μπαγάκης, 1999).
- Να δημιουργήσει θεωρίες, βασισμένες στις δικές του πρακτικές και στο συγκεκριμένο πλαίσιο του προγράμματος.

### 2.2. Περιγραφή της έρευνας δράσης

Η Ε.Δ. πραγματοποιήθηκε από ομάδα αποτελούμενη από τέσσερις εκπαιδευτικούς στη διάρκεια δύο σχολικών ετών, παράλληλα με την υλοποίηση των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Π.Ε.): «Γλυκά Νερά, μια καινούργια πόλη στους πρόποδες του Υμηττού» (Σχολ. έτος 2001-2) και «Η Αυλή του Σχολείου μας» (Σχολ. έτος 2002-3).

Με την έρευνα επιχειρήθηκε αρχικά να προσδιοριστούν και να διερευνηθούν τα προβλήματα και οι δυσκολίες που προκύπτουν στη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος Π.Ε., λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία και τις ανάγκες των εκπαιδευτικών που τα υλοποιούσαν, καθώς και το κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο της περιοχής που ανήκει το σχολείο (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005). Κατά την εφαρμογή της Ε.Δ. στο εν λόγω σχολείο, πραγματοποιήθηκε παρατήρηση των όσων συνέβαιναν στη διάρκεια της εκπόνησης του

προγράμματος Π.Ε. και καταγραφή όλων αυτών σε ημερολόγιο (Altrichter, Posch, Somekh, 2001).

Παράλληλα με την διεξαγωγή του προγράμματος, για τις ανάγκες της έρευνας και σε τακτά διαστήματα, πραγματοποιούνταν συναντήσεις εργασίας:

- Του κριτικού φίλου με τις δύο καθηγήτριες, όπου συζητούσαν τις διαπιστώσεις που είχαν κάνει κατά τη διάρκεια των συναντήσεων της περιβαλλοντικής ομάδας (π.ο.)
- Των μελών όλης της ομάδας έρευνας δράσης (Cohen, Manion, 1997), στη διάρκεια των οποίων γινόταν αρχικά αναφορά στις διαπιστώσεις σχετικά με την πορεία του προγράμματος και στη συνέχεια νέος σχεδιασμός των επομένων συναντήσεων.

Με την αρωγή των διαπιστώσεων της έρευνας και μέσα από τη λειτουργία και τις εργασίες της ομάδας Ε.Δ. επιχειρήθηκε να αναζητηθούν:

- Οι τρόποι βελτίωσης των συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προγραμμάτων
- Η επαγγελματική ανάπτυξη των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών (Μπαγάκης, Κοσμίδης, 2001).

Το κεντρικό πρόβλημα, που διατύπωσαν οι καθηγήτριες ως αντικείμενο της έρευνας σε αυτό το πρόγραμμα, ήταν το ίδιο με εκείνο της προηγούμενης χρονιάς: «Γιατί οι μαθητές που έρχονται εθελοντικά στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, σε κάτι δηλαδή που τους ενδιαφέρει, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων της π.ο., δεν συνεργάζονται και δεν συμμετέχουν επαρκώς» (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005)

### 2.3. Η συγκρότηση και η λειτουργία της περιβαλλοντικής ομάδας

Η πρόσκληση για τη συμμετοχή μαθητών-τριών της συγκεκριμένης π.ο. έγινε με ανακοίνωση των καθηγητριών την Τρίτη 15/10/2003 στις τάξεις της Α΄ & Β΄ γυμνασίου. Την επόμενη μέρα έγινε ανακοίνωση-πρόσκληση και σε όλους του μαθητές από τον Διευθυντή, στην πρωινή συγκέντρωση του σχολείου.

Στην πρώτη συνάντηση, της υπό διαμόρφωση π.ο., εμφανίστηκαν στο χημείο, όπου ήταν ο χώρος συνάντησης και εργασίας της π.ο., 30 παιδιά. Στη συνέχεια έφτασαν να συμμετέχουν μέχρι 36 παιδιά και τελικά παρέμειναν στην ομάδα και μετείχαν 28 παιδιά (18 κορίτσια και 10 αγόρια).

Οι συναντήσεις της π.ο. ορίσθηκε από τις δυο καθηγήτριες να γίνονται κάθε Τετάρτη, στις 14.00-15.30 μετά την λήξη των μαθημάτων (δηλαδή 8<sup>η</sup> και 9<sup>η</sup> ώρα), χωρίς ενδιάμεσα να γίνεται διάλειμμα και αυτό για να υπάρχει αρκετός χρόνος για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων. Προτιμήθηκε η Τετάρτη για να είναι πιο ξεκούραστοι οι μαθητές, αφού είχε διαπιστωθεί από την ερευνητική ομάδα (από την εμπειρία της προηγούμενης χρονιάς) ότι την Παρασκευή οι μαθητές ήταν κουρασμένοι όχι μόνο επειδή μετείχαν σε 8<sup>η</sup> και 9<sup>η</sup> ώρα αλλά και από τη συσσωρευμένη κόπωση της εβδομάδας.

### 2.4. Η συγκρότηση και η λειτουργία της ομάδας έρευνας δράσης

Η ομάδα Ε.Δ. αποτελούμενη από τέσσερις εκπαιδευτικούς: έναν πανεπιστημιακό (*Διευκολυντής*) (Elliott, 1985· MacNiff, Lomax, Whitehead, 1996), έναν μεταπτυχιακό φοιτητή και έμπειρο εκπαιδευτικό (*Κριτικός Φίλος*) και δύο καθηγήτριες που υλοποιούσαν τα περιβαλλοντικά προγράμματα στο εν λόγω σχολείο (*Ερευνήτριες*), ξεκίνησε για πρώτη φορά τις συναντήσεις εργασίας το Σεπτέμβριο του 2001 (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005).

Οι συναντήσεις των μελών της ομάδας Ε.Δ. διαρκούσαν συνήθως περισσότερο από 3 ώρες και πραγματοποιούνταν σε σπίτια των μελών της ομάδας. Συγκεκριμένα, στη διάρκεια του σχολικού έτους 2001-2, έγιναν 8 συναντήσεις της ομάδας Ε.Δ. (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005), ενώ στη διάρκεια του σχολικού έτους 2002-3 χρειάσθηκαν μόνο 3 συναντήσεις και αυτό επειδή οι καθηγήτριες ανέλαμβαναν πλέον πρωτοβουλίες στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την πραγματοποίηση των σχεδιασμών.

Η συζήτηση κάθε φορά ξεκινούσε με περιγραφή από τις δύο καθηγήτριες, για ό,τι είχε συμβεί μέχρι τότε στις συναντήσεις της π.ο., για τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Κατόπιν, γινόταν ανάλυση των γεγονότων και των σκέψεων τους για τους τρόπους βελτίωσης του

περιβαλλοντικού προγράμματος και στο τέλος της συνάντησης πρότειναν το νέο σχεδιασμό που θα εφάρμοζαν (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005).

### 2.5. Το πρόγραμμα Π.Ε. και η διαδικασία της έρευνας δράσης.

Η επιλογή του προγράμματος με θέμα «*Η Αυλή του Σχολείου μας*» έγινε από τις καθηγήτριες και όχι από την π.ο., διότι προέκυψε σαν μια εξέλιξη της έρευνας που πραγματοποιήθηκε την προηγούμενη χρονιά. Κατά την έρευνα της προηγούμενης χρονιάς είχε διαπιστωθεί ότι:

- Η π.ο. χρειάζεται να στραφεί σε πιο πρακτικές ενασχολήσεις αφού με αυτές αποδίδει καλύτερα (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005).
- Τα παιδιά ενδιαφέρονται περισσότερο για θέματα του άμεσου περιβάλλοντος τους. Η αυλή του σχολείου αποτελεί το κοινό και το πιο άμεσο περιβάλλον για τους μαθητές, και γι' αυτό το λόγο τους ενδιαφέρει η βελτίωσή του και μάλιστα μπορούν να έχουν σύντομα και εμφανώς αποτελέσματα της εργασίας τους, αφού υπάρχει η δυνατότητα της άμεσης παρέμβασης-δράσης τους.

Οι καθηγήτριες αποφάσισαν να πραγματοποιήσουν το πρόγραμμα κυρίως με τη μέθοδο project και με τη βοήθεια των μεθόδων της μελέτης πεδίου και της σφυγμομέτρησης (Γεωργόπουλος, 1993). Έθεσαν μάλιστα εξαρχής ως βασικούς σκοπούς:

- Την αλλαγή του περιβάλλοντος χώρου του σχολείου (αισθητική και λειτουργική βελτίωσή του, καθώς και αύξηση του χώρου του πρασίνου),
- Την ουσιαστική εμπλοκή των μαθητών στις παραπάνω διαδικασίες, ώστε να αντιληφθούν τη αξία της συμμετοχής του ανθρώπου στη διαμόρφωση του άμεσου περιβάλλοντος του.

Στην πρώτη συνάντηση της π.ο., έγινε συζήτηση με μαθητές και μαθήτριες για τις αλλαγές που μπορούν να γίνουν στο χώρο του σχολείου, καθώς και για τα θετικά και αρνητικά που συνεπάγονται αυτές. Στη διάρκεια της συζήτησης, αναπτύχθηκαν διάφορες σκέψεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών, που προκάλεσαν το ενδιαφέρον των μαθητών για το σχολείο τους, και που τελικά οδήγησε σε μια εκτεταμένη συζήτηση της κατάστασης του σχολικού χώρου και στο πως θα ήθελαν τα ίδια τα παιδιά να είναι.

Αμέσως μετά το τέλος κάθε συνάντησης γινόταν συζήτηση για περίπου μια ώρα και σχολιασμός για τα όσα αντιμετώπισαν στη διάρκεια της συνάντησης και στη συνέχεια συζητούσαν τις ιδέες τους αναφορικά με το τι σχεδίαζαν να κάνουν στην επόμενη συνάντηση της π.ο.

Κάθε σημαντικό στοιχείο που προέκυπε στις συναντήσεις το κατέγραφαν στο ημερολόγιο έρευνας οι καθηγήτριες-μέλη της ομάδας Ε.Δ. και ο κριτικός φίλος (Altrichter, 2002), δημιουργώντας έτσι μια βάση δεδομένων. Στη συνέχεια στις εκάστοτε συναντήσεις της ομάδας έρευνας δράσης και στις συζητήσεις που επακολουθούσαν, γινόταν ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης και προτάσεις σχετικά με τη βελτίωση του προγράμματος και της εκπαιδευτικής τους πρακτικής (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005). Οι συναντήσεις κατά τη διάρκεια του προγράμματος περιγράφονται στο πίνακα 1:

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ		
Συναντήσεις	Συμμετέχοντες	Συχνότητα συναντήσεων
Περιβαλλοντική ομάδα	2 εκπαιδευτικοί, οι μαθητές της ομάδας (κάποιες φορές συμμετείχε και ο κριτικός φίλος ως παρατηρητής)	Κάθε εβδομάδα
Εκπαιδευτικοί με κριτικό φίλο	2 εκπαιδευτικοί και ο κριτικός φίλος	Σχεδόν κάθε εβδομάδα (Σχολ. Έτος 2001-2) Όταν απαιτείτο (5 φορές στο Σχολ. Έτος 2002-3)
Ομάδα έρευνας δράσης	2 εκπαιδευτικοί, ο κριτικός φίλος και ο διευκολυντής	Περίπου κάθε μήνα (Σχολ. Έτος 2001-2) Όταν απαιτείτο (3 φορές στο Σχολ. Έτος 2002-3)

**Πίνακας 1:** Συναντήσεις κατά τη διάρκεια του προγράμματος

### 2.6. Συλλογή δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων έγινε με παρατήρηση στη διάρκεια των συναντήσεων της π.ο. και καταγραφή σημειώσεων σε ημερολόγιο. Έγιναν επίσης βιντεοσκόπηση, μαγνητοφώνηση και φωτογράφιση κάποιων ιδιαίτερων στιγμών της ομάδας. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς και τον κριτικό φίλο ήταν κυρίως μαλακά δεδομένα (*soft data*)

ημερολογίου και τα οποία αναλύθηκαν περαιτέρω ποιοτικά, λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο εφαρμογής (context) του προγράμματος και τις ιδιαίτερες συνθήκες του σχολείου όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα (Altrichter, Posch, Somekh, 2001<sup>1</sup> Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005). Η συλλογή των δεδομένων κατά τη διάρκεια του προγράμματος περιγράφεται στον πίνακα 2:

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ			
Είδος δεδομένων	Δεδομένα από	Συνέλεξαν	Μετείχαν
- Ερωτηματολόγια από μαθητές και καθηγητές όλου του σχολείου - Φωτογραφίες και βιντεοκασέτες	Σχολείο	Οι μαθητές και οι 2 εκπαιδευτικοί της π.ο.	Όλοι οι καθηγητές και οι μαθητές του σχολείου
- Ημερολόγια συναντήσεων π.ο. - Φωτογραφίες και βιντεοκασέτες από τις συναντήσεις της ομάδας - Κείμενα εργασίας και κατασκευές των μαθητών	Συναντήσεις περιβαλλοντικής ομάδας	Οι 2 εκπαιδευτικοί και ο κριτικός φίλος	Οι μαθητές της ομάδας, οι 2 εκπαιδευτικοί και ο κριτικός φίλος
- Ημερολόγια εργασίας	Συναντήσεις εκπαιδευτικών με κριτικό φίλο	Οι 2 εκπαιδευτικοί και ο κριτικός φίλος	Οι 2 εκπαιδευτικοί και ο κριτικός φίλος
- Σημειώσεις - Κασέτες	Συναντήσεις ομάδας έρευνας δράσης	Οι 2 εκπαιδευτικοί και ο κριτικός φίλος	Ομάδα έρευνας δράσης
- Έντυπα απαντήσεων - Κασέτες	Συνεντεύξεις παιδιών π.ο.	Ο κριτικός φίλος	Ο κριτικός φίλος και οι μαθητές της π.ο.
- Έντυπα απαντήσεων - Κασέτες	Συνεντεύξεις γονέων των παιδιών π.ο.	Ο κριτικός φίλος οι 2 εκπαιδευτικοί και οι μαθητές της π.ο.	Ο κριτικός φίλος, οι 2 εκπαιδευτικοί και οι γονείς των παιδιών της π.ο.

Πίνακας 2: Συλλογή δεδομένων του προγράμματος

### 3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από τα παραπάνω δεδομένα, έγινε χρήση αποσπασμάτων από πρωτόκολλα των ημερολογίων των καθηγητριών, των καταγραφών του κριτικού φίλου από τις συναντήσεις εργασίας της ομάδας έρευνας και των συνεντεύξεων των παιδιών της π.ο. στον κριτικό φίλο. Με την ανάλυση των πρωτοκόλλων<sup>1</sup> αυτών επιχειρήθηκε η διερεύνηση του ρόλου της παιδαγωγικής ομάδας, της δυνατότητας επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών και της βελτίωσης του προγράμματος μέσω της Ε.Δ. Πιο συγκεκριμένα θα παρουσιαστούν ενδεικτικά πρωτόκολλα από την αρχή, το μέσον και περίπου στο τέλος του προγράμματος.

#### 3.1 Αρχή του προγράμματος

Η πρώτη συνάντηση της π.ο. πραγματοποιήθηκε στις 16-10-2002. Να σημειωθεί ότι καθηγήτριες, προκειμένου να οργανώσουν καλύτερα το πρόγραμμα, καθυστέρησαν την έναρξη του κατά 3 εβδομάδες. Έχοντας την εμπειρία της συμμετοχής στην έρευνα της προηγούμενης σχολικής χρονιάς, ήταν περισσότερο προετοιμασμένες στο ξεκίνημα της νέας χρονιάς σχετικά με όσα ήθελαν να εφαρμόσουν στο νέο περιβαλλοντικό πρόγραμμα. Στην 1η συνάντηση εργασίας της ομάδας Ε.Δ. (στις 8-12-2002), οι 2 καθηγήτριες αναφέρθηκαν περιληπτικά, κάνοντας μια αναδρομή σε όσα είχαν κάνει από τότε που ξεκίνησαν το πρόγραμμα. Περιγράφοντας την 1<sup>η</sup> συνάντηση της περιβαλλοντικής ομάδας δηλώσαν έκπληκτες, διότι φάνηκαν τα πρώτα σημάδια καλής οργάνωσης και λειτουργίας, αφού τα παιδιά χωρίστηκαν μόνα τους σε ομάδες και για πρώτη φορά δεν χρειάστηκε να «στέκονται από πάνω τους οι καθηγήτριες»:

**Πρωτόκολλο από καταγραφές του κριτικού φίλου των συναντήσεων της Ομάδας Ε.Δ. (Από απομαγνητοφώνηση)**

Στην 1<sup>η</sup> συνάντηση της π.ο. (16/10/02) ήρθαν 36 μαθητές και κάνανε 4 ομάδες. Δοκίμασαν να μιλάνε λιγότερο στις συναντήσεις, στην 1<sup>η</sup> συνάντηση να τους εξηγήσουνε πως θα πρέπει να λειτουργούνε, για να λειτουργούνε καλά. Και μετά τους μοιράσανε κατευθείαν σε ομάδες και οι οποίες ομάδες μοιράσανε το χώρο του σχολείου σε 3 μέρη, πήρε η κάθε ομάδα μια κάτοψη. Χωρίστηκαν μόνοι τους στις ομάδες. Λειτουργήσε πολύ καλά προς μεγάλη έκπληξη των καθηγητριών δηλ. μοιράστηκαν αμέσως, βγήκαν έξω, στρώσανε κάτω τους χάρτες, και λειτουργήσαν πολύ καλά παρόλο που υπήρξαν κάποιες μικρές εσωτερικές δυσαρμονίες. Η άλλη ομάδα με τα παιδιά της 3<sup>ης</sup> με της 2<sup>ης</sup> τάξης λειτουργήσανε μέτρια σαν ομάδα. Η ομάδα με τα παιδιά της 1<sup>ης</sup> λειτουργήσανε πιο δύσκολα, όλα είχανε όρεξη να κάνουνε κάτι, αλλά σαν πιο παιδιά, συχνά μαλώνανε.. Όμως η διαπίστωση τους ήταν ότι για πρώτη φορά δεν χρειάζότανε να στέκονται από πάνω τους οι καθηγήτριες.

Μετά από την 1<sup>η</sup> συνάντηση της π.ο. έκαναν ένα βραχυπρόθεσμο προγραμματισμό, για τις 2 επόμενες συναντήσεις θέλοντας να οργανώσουν την π.ο. έτσι ώστε να λειτουργήσουν αμέσως.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών 16/10/02**

Αφού έφυγαν τα παιδιά εμείς μείναμε να κάνουμε ένα βραχυπρόθεσμο προγραμματισμό :

23/10 : Θα τους χωρίσουμε σε τρεις ομάδες και θα δώσουμε από ένα χάρτη σε κάθε ομάδα

- Η 1<sup>η</sup> ομάδα θα καταγράψει τον προαύλιο χώρο
- Η 2<sup>η</sup> ομάδα θα καταγράψει το κτίριο
- Πάνω στους χάρτες θα διαγραφούν όσα στοιχεία λείπουν και θα προστεθούν τα υπάρχοντα.
- Πριν χωριστούν σε ομάδες θα επιλέξουμε τέσσερα παιδιά που θα αναλάβουν τη φωτογράφιση.

30/10 : Θα χωριστούμε σε ομάδες και θα δούμε πως θα καταγράψουμε τη συμπεριφορά των παιδιών στο χώρο του σχολείου, στα διαλείμματα ή στα κενά. Αν υπάρχει χρόνος θα αρχίσουμε τη διαμόρφωση ερωτηματολογίου.

Στη συνέχεια περιγράφουν τις εργασίες που έκανε κάθε ομάδα και τους τρόπους που εργάστηκαν.

**Πρωτόκολλο από καταγραφές του κριτικού φίλου των συναντήσεων της Ομάδας Ε.Δ.(Από απομαγνητοφώνηση)**

Έτσι τα παιδιά ολοκλήρωσαν την καταγραφή και φτιάζανε λεξάντες σε κάθε χάρτη. Στη λεξάντα ανέφεραν τι υπάρχουν, από αυτά που είχαν βάλει οι αρχιτέκτονες, σε τι κατάσταση είναι, αν είναι καταστραμμένα καθώς και ποιο κομμάτι της αυλής τους άρεσε π.χ. ένα γκράφιτι που έχει στο σχολείο. Μετά ετοιμάσανε κάρτες όπου θα σημείωναν στα διαλείμματα, τα όσα θα παρατηρούσαν την ώρα του διαλείμματος, σε ποια μέρη της αυλής που πηγαίνουν οι συμμαθητές τους, τι κάνουν εκεί, ποιων τάξεων και ηλικιών είναι. Μοιραστήκανε πάλι σε μικρότερες ομάδες 8 ομάδες, 4 παιδιά σε κάθε μια και δουλέψανε.

Κάποια από τα παιδιά κατάφεραν να παρατηρήσουν καλύτερα, κυρίως της 3<sup>ης</sup> τάξης.

Στην αρχή της 3<sup>ης</sup> συνάντησης (30/10/02) οι ομάδες παρουσιάζουν σε συντομία τη δουλειά που έκαναν στην προηγούμενη συνάντηση. Ενδιαφέρον έχουν οι παρατηρήσεις των καθηγητριών σχετικά με την παρουσίαση του έργου των ομάδων καταγραφής, όπως φαίνεται στα παρακάτω 2 πρωτόκολλα. Αναφέρουν δε ότι η παρουσίαση απέτυχε παρόλο που ήταν καλά οργανωμένη. Δίνουν όμως ελαφρυντικό στα παιδιά διότι: «Δεν ξέρανε βέβαια εκ των προτέρων ότι θα το παρουσιάσουν».

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 30/10/02 (α)**

Συνάντηση στο Χημείο :

- Είδαμε τις πρώτες φωτογραφίες
- Παρουσίασαν οι ομάδες καταγραφής συνοπτικά, τις παρατηρήσεις τους στο χάρτη
- Παρουσίασαν οι ομάδες καταγραφής της συμπεριφοράς, τα συμπεράσματά τους

**Πρωτόκολλο από καταγραφές του κριτικού φίλου των συναντήσεων της Ομάδας Ε.Δ.(Από απομαγνητοφώνηση)**

Την φορά την 3<sup>η</sup> τους βάλανε να περιγράψουν τι έκανε η κάθε ομάδα. Αυτό δεν λειτούργησε καλά, ως συνήθως, γιατί ήταν πολλοί, 8 ομάδες από 4-5 παιδιά. Αφού λοιπόν διάβασε καθένας ότι είχε στη κάτωψη, ήταν δύσκολο να πουν τι παρατηρήσανε, δεν τους ακούσανε, παρόλο που ήταν καλά οργανωμένο. Δεν ξέρανε βέβαια εκ των προτέρων ότι θα το παρουσιάσουν.

Έπειτα οι καθηγήτριες αναφέρονται στον διαχωρισμό των παιδιών σε 5 ομάδες, επιδιώκοντας να βελτιώσουν την απόδοση της π.ο. με την καλή οργάνωση και όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένη εργασία:

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 30/10/02**

Στη συνέχεια χωρίσαμε σε πέντε ομάδες.

- 1<sup>η</sup> ομάδα: θα συγκεντρώσει σε έναν καθαρό χάρτη ότι είχαν καταγράψει οι τρεις ομάδες στην προηγούμενη συνάντηση.
- 2<sup>η</sup> ομάδα : θα φωτογραφίσει κάποια σημεία του σχολείου που δεν είχαν φωτογραφηθεί τις προηγούμενες φορές.
- 3<sup>η</sup> ομάδα : θα συγκεντρώσει τις πληροφορίες που αφορούν στη συμπεριφορά των μαθητών στα διαλείμματα.
- 4<sup>η</sup> ομάδα : θα συντάξει το ημερολόγιο που θα υποβάλλουμε στους μαθητές.
- 5<sup>η</sup> ομάδα: θα ασχοληθεί με τη διαμόρφωση του ταμπλό.

Τα αποτελέσματα της καλής οργάνωσης φαίνονται, αφού τα παιδιά, παρόλο που είναι πολλά, όταν χωρίστηκαν σε ομάδες, είχαν καλή απόδοση.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 30/10/02**

Ο αριθμός των παιδιών αυξήθηκε αρκετά (36) . Οι καινούργιοι μαθητές είναι κυρίως φίλοι των παιδιών της Γ΄. Αυτή τη φορά η εικόνα ήταν διαφορετική. Επικρατούσε ελαφρώς χάος. Αυτό βέβαια συνέβαινε όσο ήμασταν μέσα στην τάξη και γινόταν συζήτηση, κάτι που τελικά δε μπορούν να αντέξουν. Όταν όμως χωρίστηκαν σε ομάδες , κάτι που έγινε σχετικά εύκολα (σε σύγκριση με τις προηγούμενες χρονιές), δούλεψαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και προσοχή και η δουλειά τους είχε αποτέλεσμα.

### 3.2 Μέσο του προγράμματος

Μετά από 2 μήνες περίπου (18/12/02) επισημαίνουν ότι είναι σημαντικό να είναι και οι δυο παρούσες και επισημαίνουν την ανάγκη συμμετοχής και 3<sup>ου</sup> καθηγητή στην ομάδα, που όμως θα πρέπει να είναι συντονισμένος στην προσπάθεια τους. «Χρειάζονται και άλλοι, τουλάχιστον ένας (αλλά συντονισμένος)» λένε.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 18/12/02**

Είμαστε και οι δύο – πολύ σημαντικό να μοιράζεται η δουλειά. Χρειάζονται και άλλοι – τουλάχιστον ένας (αλλά συντονισμένος) Ήρθαν 22 παιδιά. Κάποιοι πάλι κινητοποιούνται πάλι, όταν βλέπουν κάτι ενδιαφέρον να γίνεται (π.χ. η υποβολή ερωτηματολογίων).

**Πρωτόκολλο από καταγραφές του κριτικού φίλου των συναντήσεων της Ομάδας Ε.Δ.(Από απομαγνητοφώνηση) (16-1-2003)**

Θεωρούν ότι θα ήταν καλύτερα να υπήρχε στην ομάδα και 3η καθηγήτρια, είχε εκδηλώσει επιθυμία μια καθηγήτρια στην αρχή αλλά στη συνέχεια είτε ότι δεν μπορεί αυτήν την χρονιά.

Οι καθηγήτριες αναφέρονται στις δοκιμές και στις διαπιστώσεις που έκαναν σχετικά με την ομάδα και επιδιώκοντας να τονώσουν το ενδιαφέρον των παιδιών, εστιάζουν τις προσπάθειες τους σε πιο πρακτικές ενασχολήσεις και στην συμμετοχή ειδικών και άλλων καθηγητών του σχολείου.

**Πρωτόκολλο από καταγραφές του κριτικού φίλου των συναντήσεων της Ομάδας Ε.Δ.(Από απομαγνητοφώνηση) (16-1-2003)**

Οι ομάδες αποδίδουν όταν είναι μικρές, αλλά έτσι γίνονται πολλές και υπάρχει πρόβλημα στην παρακολούθηση και στο συντονισμό τους. Οι προσπάθειες τους εστιάζονται στο να γίνονται όσο το δυνατόν πιο πρακτικές δραστηριότητες και να εξασφαλίσουν την μερική συμμετοχή άλλων καθηγητών του σχολείου καθώς και κάποιων ειδικών εξωτερικών συνεργατών όπως π.χ. η αρχιτέκτονας του ΟΣΚ.

Έτσι ξεκινούν συνεργασίες με καθηγητές του σχολείου και η ομάδα επεξεργασίας στοιχείων των ερωτηματολογίων συνεργάζεται με τον μαθηματικό.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 18/12/02**

Μοιράστηκαν στις τρεις ομάδες που είχαν ετοιμαστεί από την προηγούμενη φορά. Όσοι έλλειπαν – κυρίως Α΄ τάξη εντάχθηκαν στην επεξεργασία των ερωτηματολογίων

**Επεξεργασία:** Είχε προηγηθεί συνάντηση 4 παιδιών της Γ΄ με το μαθηματικό και είχαν συζητήσει τον τρόπο επεξεργασίας. Η Δήμητρα άρχισε να τους εξηγεί τι να κάνουν αλλά δεν καταλάβαιναν ακριβώς, οπότε εξηγήσαμε μαζί, τι καταγραφές των απαντήσεων έπρεπε να κάνουν και πως. Μοιράστηκαν μετά σε πέντε υποομάδες και ανέλαβαν ένα τμήμα η κάθε μία. Με λίγη βοήθεια στην ομάδα της Α΄ τάξης, δούλεψαν μόνοι τους, γρήγορα, ευχάριστα και αποδοτικά !

Στο τέλος της συνάντησης προχωρούν σε διαπιστώσεις και συνοψίζουν λέγοντας ότι χρειάζονται ποικίλες και εναλλασσόμενες πρακτικές δραστηριότητες. Είναι καλό να υπάρχει επίβλεψη καθηγητή και σε κάθε υποομάδα. Πολλές φορές χρειάζονται για την ενεργοποίηση περιπτώσεων δύσκολων μαθητών συγκεκριμένες δραστηριότητες με χρονοδιάγραμμα. Όταν γίνονται οι ολομέλειες της ομάδας να γίνεται λίγη ώρα συζήτηση, για να μην κουράζονται, αφού εύκολα χάνουν το ενδιαφέρον τους οι μαθητές. Είναι καλό τα θετικά παιδιά που μπορεί να δράσουν λόγω χαρακτήρα σαν ηγέτες, να παίζουν ρόλο και να είναι πόλος συσπείρωσης στην κάθε υποομάδα.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 18/12/02**

**Σύνοψη**

- Προετοιμασία συγκεκριμένων δραστηριοτήτων – χρονοδιάγραμμα
- Λίγη συζήτηση σε μεγάλη ομάδα – ολομέλεια
- Πρακτικές δραστηριότητες – εναλλασσόμενες – ποικιλία
- Επίβλεψη – ένας καθηγητής ανά ομάδα
- Ύπαρξη παιδιών που είναι θετικά και δρουν σαν ηγέτες – πόλοι συσπείρωσης άλλων (λόγω χαρακτήρα)

### 3.3 Τέλος του προγράμματος

Στις 19/3/2003 πραγματοποιείται μια καλά οργανωμένη συνάντηση, αλλά παρόλα αυτά βρίσκονται αντιμέτωπες με έκτακτα αυτή τη φορά προβλήματα π.χ. δοκιμές παρέλασης όλου του σχολείου.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 19/3/2003**

Την Τετάρτη αυτή, ήρθε κατά τις 11 στο σχολείο η αρχιτέκτονας του Ο.Σ.Κ. Ο στόχος της συνάντησης ήταν να γίνει ένα πρόχειρο σχέδιο – πάνω στη κάτοψη της αυλής – των αλλαγών που τελικά πρότεινε η ομάδα, με βάση τα στοιχεία των ερωτηματολογίων, αλλά και των δικών τους προτιμήσεων. Παράλληλα να δοθεί δυνατότητα στα παιδιά να δουν πως οργανώνεται μια ιδέα σε συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό σχέδιο σε σχέση με τις διαστάσεις του χώρου, την κλίση, τη δυνατότητα επέμβασης κλπ. Επίσης να βρίσκονται σε μικρές ομάδες των 6 –7 ατόμων με την αρχιτέκτονα και να εναλλάσσονται, ώστε να αποκτήσουν όλοι μια εικόνα των αλλαγών που ζητάμε και να συνεισφέρουν σ' αυτές.

Αν και τα πράγματα πήγαν αρκετά καλά παρουσιάστηκαν ορισμένες δυσκολίες:

- Από τις 4 διδακτικές ώρες που είχαμε προγραμματίσει να γίνει αυτή η δουλειά, τις δύο τελευταίες έγινε πρόβα παρέλασης στην οποία συμμετείχαν σχεδόν όλα τα παιδιά.
- Την 1η ώρα είχαμε φροντίσει να συμμετάσχουν όσα παιδιά δουλεύουν πραγματικά στην ομάδα και είμαστε παρούσες οπότε προχώρησε η δουλειά. Τις υπόλοιπες ώρες που λείπαμε στο μάθημα και συμμετείχαν και παιδιά που δεν «συγκεντρώνονται» εύκολα, η προσοχή και συμμετοχή τους μειώθηκε πολύ.

Στη συνέχεια έκαναν έναν χοντρικό μακροπρόθεσμο προγραμματισμό (ως το τέλος της χρονιάς), ο οποίος παρουσιάζεται στο παρακάτω πρωτόκολλο.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Ημερολόγιο καθηγητριών Τετάρτη 19/3/2003**

Μετά τις 2 που έφυγαν τα παιδιά κάναμε προγραμματισμό επόμενων σταδίων:

- Ανανέωση ταμπλό
- Site σχολείου
- Αίτηση σε Ο.Σ.Κ. για ένταξη σε πρόγραμμα ανάπλασης
- Συνεννόηση με σύλλογο καθηγητών και γονέων για τις προτάσεις μας
- Παρουσίαση του σχεδίου αλλαγών στο Δήμαρχο
- Συνεργασία με γεωπόνο, επίσκεψη σε φυτώριο και εργασίες φύτευσης πιθανά στο χώρο πλάγια της εισόδου
- Εκδρομή
- Παρουσίαση

Αναγνωρίστηκε επίσης, στην προσπάθεια διερεύνησης του ρόλου της παιδαγωγικής ομάδας κατά την διαδικασία της έρευνας, από μαρτυρίες των μαθητών στις συνεντεύξεις που έδωσαν στον κριτικό φίλο, ότι οι μαθητές θεωρούσαν τις καθηγήτριες μέλη της ομάδας, που βοηθούσαν πολύ, ήταν πολύ φιλικές και ακούγανε τις γνώμες των παιδιών, η συνεργασία τους με τα παιδιά ήταν άριστη και όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν τα παιδιά «δεν ήτανε αυστηρές ακόμα και όταν τα παιδιά κάνανε πλάκες». Μέσα από όσα αναφέρουν οι μαθητές φαίνεται ότι οι καθηγήτριες είχαν τον τρόπο, τη διάθεση, την εμπειρία σε θέματα Π.Ε., παιδαγωγικής, αλλά και διαχείρισης ομάδων καθώς και το ταλέντο και τη δυνατότητα οργάνωσης. Ενδεικτικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από πρωτόκολλο συνεντεύξεων των παιδιών στον κριτικό φίλο.

**Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Συνεντεύξεις παιδιών**

**Ερώτηση: Τις καθηγήτριες πως τις έβλεπες σαν μέλη της ομάδας σας ή σαν καθηγήτριες;**

- Περισσότερο σαν μέλη της ομάδας μας γιατί δεν τις έχω και καθηγήτριες, καμιά από αυτές. Στην αρχή ένοιωθα άβολα αλλά μετά εντάξει συνήθισα είδα ότι ήτανε καλές μαζί μας και μας βοηθούσανε και σιγά-σιγά το συνήθισα, μου άρεσε
- Τις ένοιωσα πιο πολύ σαν μέλη της ομάδας περισσότερο, γιατί ήταν πάρα πολύ κοντά με τα παιδιά και μας κατάλαβαν κιάλας με το ότι πως νοιώθαμε και πως ήμασταν μέσα στην περιβαλλοντική
- Σαν μέλη της ομάδας, μπορούσα μπροστά τους και εκφραζόμουνα ελεύθερα, τις μιλάγα και αυτές μου μιλάγαν.
- Ήτανε και αυτές σαν μέλη της ομάδας, καθόντουσαν ακούγανε τις σκέψεις μας, την πρότασή μας
- Η συνεργασία των καθηγητριών προς εμάς είναι άριστη μπορώ να πω, και αυτό ήταν μια καλή πράξη και για το σχολείο και για εμάς στην περιβαλλοντική ομάδα
- Στην αρχή σαν καθηγήτριες, μετά όμως υπήρξε ένα σαν πιο φιλικό θα το έλεγα, και σαν μέλη της περιβαλλοντικής δηλ. δεν διαφέρουν από εμάς σε τίποτα. Είχα πέρσει την μία καθηγήτρια αλλά την άλλη δεν την είχα
- Σαν μέλη της ομάδας, γιατί αυτές τις καθηγήτριες τις συμπαθούσα και από πριν, είχα μια καλύτερη σχέση και μόλις πήγα μας φερότανε πάρα πολύ καλά, δεν μας φερότανε αυστηρά και αυτά.
- Σαν μέλη της ομάδας, ήτανε πολύ ευχάριστες, λειτουργούσαν σαν μέλη της ομάδας, βοηθούσανε πάρα πολύ και το κλίμα απέναντί μας ήτανε πολύ φιλικό
- Μέλη, ήτανε πάρα πολύ φιλικές και μιλάγαμε πολύ άνετα και αυτό ήτανε περισσότερο που όλη τη χρονιά περάσαμε καλά.
- Μέλη, καθαρά
- Σαν μέλη της ομάδας γιατί δέθηκα σιγά-σιγά μαζί τους περισσότερο. Ναι τις έχω και δέθηκα μαζί τους περισσότερο και δεν φοβάμαι να πω αυτό που σκέφτομαι, και όταν κάναμε πλάκα και όταν δουλεύαμε τα παιδιά παίζανε, δεν ήταν αυστηρές μαζί μας.
- Ναι πιστεύω πως ναι, ναι γιατί στην αρχή τις έβλεπα στις σκάλες και ντριπέμουνα και κρυβόμουνα, ενώ μετά που γνώρισα τον χαρακτήρα τους καλύτερα
- Ναι γιατί κατάλαβα το να κάνεις αυτό το επάγγελμα πάει να πει πως νοιάζεσαι για τα παιδιά και δεν πρέπει να φοβόμαστε να πούμε τη γνώμη μας
- Σαν μέλη της ομάδας, γιατί σαν καθηγήτριες τις ξέρω και τις δύο ... συζητάμε, κάνουμε την πλάκα μας κλπ.
- Εγώ επειδή δεν τις είχα, καθόλου, τις έβλεπα σαν μέλη της ομάδας. Εντάξει ήτανε καλές.



Υπήρξαν βέβαια και ελάχιστες απόψεις παιδιών λίγο διαφορετικές:

*Απόσπασμα από πρωτόκολλο – Συνεντεύξεις παιδιών*

**Ερώτηση:** Τις καθηγήτριες πως τις έβλεπες σαν μέλη της ομάδας σας ή σαν καθηγήτριες;

- *Και τα δύο, πιο πολύ καθηγήτριες. Ναι αλλά εντάξει; Μας βοηθάγαν*
- *Ότι ήτανε μέλη της ομάδας, αλλά όταν χρειαζότανε παίρνανε και το μέρος του καθηγητή*
- *Από τη στιγμή που δεν μας ακούνε εμάς, ε ως μεγαλύτερες, ως καθηγήτριες*
- *Σαν καθηγήτριες αλλά συνεργάσιμες και ευχάριστες*

#### 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διαδικασία της έρευνας, αξιοποιώντας τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευτικών από την πολύχρονη ενασχόληση τους στην Π.Ε., βοήθησε (με τη συμμετοχή τους στην ομάδα Ε.Δ.), αφού εστίασε τις προσπάθειες τους σε πραγματικά προβλήματα τους και επιμορφωτικές τους ανάγκες. Όπως οι ίδιες καθηγήτριες αναφέρουν, μέσα από την λειτουργία της ομάδας με τη συζήτηση, την ανταλλαγή ιδεών και τη διατύπωση διαφορετικών θέσεων δόθηκε επίσης η δυνατότητα για:

- Καλύτερη οργάνωση των σκέψεων και των προβληματισμών τους (που συνήθως στη διάρκεια της καθημερινότητας της εκπαιδευτικής πράξης γίνονται από τον καθένα μοναχικά, ανοργάνωτα και αποσπασματικά).
- «Ξεκλείδωμα» σκέψεων και απόψεων, αφού είδαν τα πράγματα μέσα από ποικίλες οπτικές γωνίες, σε σχέση με αυτές που έχει καθένας από μόνος του.
- Εφαρμογή και δοκιμή των βελτιωτικών πρακτικών που σχεδίασαν ώστε να επιχειρήσουν ακόμη καλύτερο αποτέλεσμα (όπως φαίνεται στα πρωτόκολλα που έχουν παρατεθεί παραπάνω).

Σημαντικό στοιχείο της προσπάθειας ήταν επίσης η καταγραφή και αξιοποίηση των προβληματισμών των καθηγητριών στη διάρκεια της έρευνας. Άλλα στοιχεία που επηρέασαν θετικά όλη την προσπάθεια ήταν ότι δόθηκε η δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς της ομάδας να εκφράζονται ήρεμα, να έχουν στη διάθεσή τους αρκετό χρόνο αναστοχασμού στη διάρκεια των συναντήσεων, καθώς και να συζητούν έννοιες και οι ιδέες τους σχετικά με την πραγματοποίηση του περιβαλλοντικού προγράμματος σε ένα διαφορετικό πλαίσιο: Πιο επιστημονικό και πρακτικό (Μπαγάκης, 2003; Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005).

Η συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια (όπως διαπιστώνεται και από τα πρωτόκολλα που παρατίθενται στα αποτελέσματα), αν ειπωθεί και σαν μια προσπάθεια επιμόρφωσης μέσω της Ε.Δ., έδωσε νέα στοιχεία, που δεν δίνουν οι άλλοι τρόποι επιμόρφωσης διότι:

- Γινότανε όσο οι εκπαιδευτικοί βρίσκονταν και δρούσαν στο χώρο δουλειάς τους και όχι σε κάποιο "διάλειμμα" επιμόρφωσης
- Δρούσανε οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί και δεν εφαρμόζαν αποτελέσματα έρευνας άλλων ή κάποιων κυβερνητικών αποφάσεων.
- Ερευνούσανε οι ίδιοι και δεν ήταν το αντικείμενο έρευνας άλλων
- Εστίασαν την σκέψη και τη δράση τους οι ίδιοι σε ένα δικό τους "πρόβλημα - προβληματισμό - ερώτημα", που τους απασχόλησε τη συγκεκριμένη περίοδο, σε συγκεκριμένες συνθήκες (σχολείο, παιδιά, χρονική περίοδο) στο συγκεκριμένο περιβαλλοντικό πρόγραμμα.
- Είχαν βοήθεια από άλλους (κριτικό φίλο, διευκολυντή), που όμως ήταν και αυτοί εστιασμένοι στο δικό τους "ερώτημα" και όχι πάνω σε γενικότερες απόψεις ή θεωρίες για την εκπαίδευση
- Συζητούσαν στην ομάδα τις σκέψεις, τις παρατηρήσεις, τις ιδέες, την απήχησή τους στους μαθητές, παράλληλα με την εμφάνιση-πραγματοποίησή τους και τις διεύρυναν, επανατοποθέτησαν, ενίσχυσαν

Η προσπάθεια αυτή είχε σαν αποτέλεσμα:

- Να μειωθεί ο κίνδυνος να οδηγηθεί ο εκπαιδευτικός σε λάθος δρόμο, όπως όταν σκέφτεται και δρα μόνος του (διόγκωση, διαστρέβλωση στοιχείων, λόγω προσωπικών διαθέσεων, ορίων, απόψεων).
- Να έχουν εμφανή αποτελέσματα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα.

- Να έχει άμεσο αντίκτυπο στον εκπαιδευτικό και στο σχολείο η βελτίωση της εκπαιδευτικής του πρακτικής.
- Να δημιουργείται κίνητρο για περαιτέρω σκέψη, αναζήτηση και κινητοποίηση.

Κλείνοντας, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συντελείται με την πάροδο του χρόνου, μέσα από τη συζήτηση και την ανάλυση καταστάσεων, βιωμάτων και εμπειριών στη διάρκεια των συναντήσεων εργασίας της ομάδας έρευνας καθώς και με την δοκιμή των νέων βελτιωμένων σχεδιασμών (Κοσμίδης, Μπαγάκης, Κρητικού, Καλουδιώτη, 2005).

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Altrichter, H., Posch, P. & Somekh, B. (2001). *Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους* (μτφ. Μ.Δελιγιάννη). Αθήνα: Μεταίχμιο (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1993).
2. Altrichter, H. (2002) Γιατί πρέπει να κάνουν έρευνα οι εκπαιδευτικοί και πως θα μπορούσαν να την κάνουν. Στο Μπαγάκης, Γ. (Επιμέλεια) *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο
3. Γεωργόπουλος, Α. και Τσαλίκη, Ε. (1993) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
4. Cohen, L., Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (μτφ. Χ. Μητσοπούλου, Μ. Φιλοπούλου). Αθήνα: Έκφραση.
5. Δασκολιά, Μ. (1998) Μία ή περισσότερες ‘θεωρίες’ για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση; *Νέα Οικολογία*, τ. 168-169 σσ. 37-39
6. Elliott, J. (1985). Facilitating Action Research in Schools: Some Dilemmas. In Burges, R. G. (ed) *Field Methods in the Study of Education*. London: The Falmer Press.
7. Hart, P. (1997) Teacher’s Ideas about Environmental Education. In R. Abrams (ed) *Environmental Education for the Next Generation-Professional Development and Teacher Training*. Selected Papers from the 25<sup>th</sup> Annual Association for Environmental Education, (p.p. 184-188). November 1-5, 1996. San Francisco Bay Area, C.A. Troy, OH: NAAEE
8. Κοσμίδης, Π., Μπαγάκης, Γ., Κρητικού, Ε., Καλουδιώτη., Σ. (2005). Έρευνα δράσης για τη βελτίωση προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και την επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού. Στο Γεωργόπουλος, Α. (επιμ.), *Π.Ε.: Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*. Αθήνα: Gutenberg.
9. MacNif, J., Lomax, P., Whitehead, J. (1996) *You and your action research project*. London: Routledge.
10. Μπαγάκης, Γ., Κοσμίδης, Π. (2001). Αναζητώντας πλαίσιο on going αξιολόγησης ενός προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στο Μπαγάκης, Γ. (επιμ.), *Αξιολόγηση Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Σχολείου*, (385-390). Αθήνα: Μεταίχμιο.
11. Μπαγάκης, Γ. (1999) *Εκπαιδευτικές Αλλαγές, Προγράμματα Κινητικότητας και Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
12. Μπαγάκης, Γ. (2003) Προς αναζήτηση σύγχρονων, λειτουργικών στοιχείων της επαγγελματικής ανάπτυξης του εκπαιδευτικού: Ο ρόλος του κριτικού φίλου και του διευκολυντή. Παρουσίαση στο συνέδριο: Επιμόρφωση δασκάλων. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 26-27 Σεπτεμβρίου.
13. Nelson, T.G. (1997) Paradigms and Paradox : Belief Structures in Environmental Education. In R. Abrams (ed) *Environmental Education for the Next Generation-Professional Development and Teacher Training*. Selected Papers from the 25<sup>th</sup> Annual Association for Environmental Education, (pp.257-260). November 1-5, 1996. San Francisco Bay Area, C.A. Troy, OH: NAAEE
14. Schön, D.A. (1983) *The Reflective Practioner*. London: Temple Smith